

Праца з асобнымі лексіка-семантычнымі групамі назоўнікаў як сродак удасканалення камунікатыўнай кампетэнтнасці.

У падрыхтоўцы высокакваліфікаваных педагогаў камунікатыўная кампетэнтнасць спецыялістаў займае вядучае месца. У паняцце камунікатыўнай кампетэнтнасці ўваходзіць шмат складаных, адным з якіх, безумоўна, з'яўляецца валоданне лексіка-семантычнай парадыгмай. Грунтоўнае засваенне лексічных багаццяў мовы — перадумова высокага ўзроўню камунікацыі.

Пры падрыхтоўцы педагогаў па дадатковай спецыяльнасці "Беларуская мова і літаратура" з мэтай узбагачэння і глыбокага засваення лексікі мэтазгодна разглядаць словы не ізалявана, а ў складзе лексіка-семантычных груп. Так, напрыклад, назвы культурных збудаванняў і іх частак, зафіксаваныя ў сучаснай беларускай мове, утвараюць асобную лексіка-семантычную групу.

Па сваіх семантычных асаблівасцях кампаненты дадзенага лексічнага аб'яднання могуць быць умоўна падзелены на некалькі мікрасемантычных падгруп, якія ўключаюць адпаведна назвы хрысціянскіх (праваслаўных і каталіцкіх) культурных збудаванняў, назвы частак культурных збудаванняў.

Сярод назваў хрысціянскіх культурных збудаванняў у сучаснай беларускай мове найбольш распаўсюджана лексема **царква** '1. рэлігійнае аб'яднанне духавенства і веруючых на аснове агульнасці веры, вучэння і абрадаў набажэнства; 2. будынак, у якім адбываецца праваслаўнае набажэнства' (ТСБМ).

Руск. **церковь**, укр. **церква**, балг. **црква**, **черква**, сербахарв. **црква**, словен. **čerkve**, польск. **cerkiew**, чэш. **církev** (Фасм.).

У дыялектных слоўніках з тым жа значэннем зафіксавана лексема **цэрква** (Янк.П), (ТС), (Касп.); **церква**, **церковка** 'церковь, храм' (Нас.).

Як сінонімы да слова **царква** выкарыстоўваюцца лексемы **храм** у значэнні 'збудаванне, прызначанае для адпраўлення набажэнства і рэлігійных абрадаў' (ТСБМ) і **сабор** 'галоўная або вялікая царква ў горадзе, манастыры' (ТСБМ).

Слова **храм** ўжываецца ў славянскіх мовах: рус. **храм** 'храм', балг. **храм** 'храм', сербахарв. **xpâm** 'дом, храм', славен. **hrám** 'збудаванне, жыллё; храм, пакой', чэш. **chrám**, **chrámina** 'храм, царква', словц. **chram** 'тое ж'. Паводле паходжання набліжаецца да хет. **kaḡimmi** 'храм' (Фасм.).

Лексема **сабор** запазычана з грэч. мовы, польск. **sobor** 'сабор' (Фасм.).

Дадзеныя лексемы ў прааналізаваных намі дыялектных слоўніках не зафіксаваны.

Асобна ў гэтай групе стаіць лексема **капліца** са значэннем 'невялікі царкоўны або касцельны будынак з іконамі без алтара; малельня'; **каплічка** 'невялікая капліца' (ТСБМ).

Капліца 'часоўня' праз польск. мову **kaplica** з лат. мовы **capella** (Фасм.).

У дзялектных слоўніках сустракаем **капліца** 'часовня' (Касп.), (Нас.); **каплічка** 'часовенька; распяtie при дороге с крышею' (Нас.).

Для назваў збудаванняў, якія служаць не толькі для адпраўлення набажэнстваў, але выкарыстоўваюцца ў якасці жылля для святароў і манахаў, у сучаснай беларускай мове існуюць наступныя лексемы: **лаўра, манастыр, скіт**.

Лаўра 'назва буйных мужчынскіх праваслаўных манастароў, якія падпарадкоўваюцца найвышэйшай царкоўнай уладзе — Сіноду' (ТСБМ).

Рус **лавра** 'большой, известный монастырь' (Фасм.); ст.-руск. **лавра**, укр. **лавра**, ст.-слав. **лавра** з грэч. мовы 'манастыр, келля' (ЭСБМ).

Манастыр '1. абшчына манахаў або манахак, якая, маючы свае землі і капітал, утварае царкоўна-гаспадарчую арганізацыю; 2. царква, жылля памяшканні і тэрыторыя, якія належаць гэтай абшчыне' (ТСБМ). Руск. **монастырь**, укр. **монастир**, балг. мьнастир. Запазычанне з грэцк. мовы (ЭСБМ).

Скіт '1. у праваслаўных манастырах – жыллё для манахаў-пустэльнікаў, размешчанае аддалена ад манастырскага будынка; 2. стараверскі манастыр або пасёлак манастырскага тыпу ў глухой пустэльнай мясцовасці' (ТСБМ).

Руск.-царкоўнаслав. **скыть, скитъ**. Паходзіць ад назвы пустыні ў Егіпце, дзе сяліліся манахі (Фасм.).

Для назвы каталіцкіх культавых збудаванняў у беларускай мове ужываюцца лексемы **касцёл, кляштар, абацтва**.

Касцёл 'польскі каталіцкі храм' (ТСБМ). Рус. **костёл**, укр. **костіл**, польск. **kościół**, чэш. **kostel** ад лат. **castellum** 'умацаванне' (Фасм.).

Слова адзначана ў дзялектных слоўніках **касцёл** з тым жа значэннем (Нас.).

Кляштар 'каталіцкі манастыр' (ТСБМ). Руск. **кляштор**, польск. **klasztor**, чэш. **klášter** (Фасм.).

Больш шырокае значэнне мае лексема **абацтва** 'каталіцкі манастыр са сваімі ўладаннямі' (ТСБМ).

У дзялектных слоўніках словы **кляштар** і **абацтва** не зафіксаваны.

Са значэннем 'яўрэйскі малітоўны дом' выкарыстоўваецца лексема **сінагога** (ТСБМ). Запазычанне з грэцк. мовы, дзе мела значэнне 'сабранне, сходка' (Фасм.).

Адпаведна малітоўны дом у мусульман называецца **мячэць**. Руск. **мечеть**, укр. **мечет**, балг. **мечет**, сербахарв. **мечет**, польск. **meczet**. З тур.-араб. **mäsđid** (Фасм.).

Назвы дахрысціянскіх культавых збудаванняў прадстаўлены ў сучаснай беларускай мове лексэмамі **бажніца і капішча**.

Бажніца '1. уст. паліца з абразамі; 2. памяшканне для рэлігійных сходаў і малення' (ТСБМ).

Руск. **божница** 'царква, язычаскі храм'; укр. **божница**. Параўн. польск. **bożnica** 'раней кожная царква; сёння толькі яўрэйская'; ст.-чэш. **božnice** 'язычаскі храм'. Утварэнне ад **бог** (ЭСБМ).

У дзялектных слоўніках сустракаем **бажніца** 'усякі нехрысціянскі храм, акрамя яўрэйскага' (Шат.), 'паліца або шафка пад абразамі' (Касп.).

Капішча 'культывае збудаванне ўсходніх і прыбалтыйскіх славян язычніцкага перыяду' (ТСБМ).

Укр., руск. **капище** 'паганскі храм'. Ст.-руск. запазычанне са ст.-слав. **капише** 'храм' (ЭСБМ).

У дыялектах зафіксавана са значэннем 'месца, дзе закопваюць здохлую жывёлу' (Бяльк.).

Сярод назваў частак культывых збудаванняў у беларускай мове засведчаны лексемы **амбон**, **клірас**, **алтар**, **паперць**, **келля**, **багамольня**, **салея**, **прытвор**.

Амбон 'узвышэнне ў царкве перад так званымі царскімі варотамі' (ТСБМ).

Руск. **амвон**. Бел. **амбона** з польск. **ambona**, якое з лац. **ambo** (ЭСБМ).

У дыялектах адзначана лексема **амвона** са значэннем 'прапаведніцкая кафедра ці ўзвышанае месца перад алтаром' (Нас.).

Клірас 'месца для пеўчых у царкве на ўзвышэнні з правага і левага боку царскіх дзвярэй' (ТСБМ).

Руск. **клирос** 'месца для хора ў царкве'; укр. **клир**, **клирос**; ст.-слав. **клирось**. Запазычанне з грэч. мовы (Фасм.).

Алтар 'усходняя частка царквы, дзе знаходзіцца прастол, адзеленая ад агульнага памяшкання іканастасам' (ТСБМ).

Руск. **алтарь**; з лат. **altäre** — **altus** 'высокі', г.зн. вышэй за іншыя часткі царквы (Фасм.).

Багамольня 'памышканне для малення' (ТСБМ). У дыялектных слоўніках мае значэнне 'гаварыльня, пустая размова' (ТС).

Келля 'асобны пакой або асобнае жыллё манаха, манашкі ў манастары' (ТСБМ).

Рус. **келья**, паходзіць з грэч. мовы (ЭСБМ).

Паперць 'ганак перад уваходам у царкву' (ТСБМ).

Рус. **паперть**, ст.-рус. **папърть** 'царкоўны прытвор, паперць', блг. **паперць**; запазычанне з рускай мовы (ЭСБМ).

Прытвор 'пярэдня частка царквы непасрэдна за паперцю' (ТСБМ).

Руск. **притвор**, ст.-руск., ст.-слав. **притворь**, першапачатковае значэнне 'прыбудова' (Фасм.).

У дыялектных слоўніках зафіксавана са значэннямі '1. прыманка для пчол у пустым вуллі; 2. шула, да якой прычыняюцца вароты' (ТС).

Салея 'у праваслаўнай царкве – узвышэнне перад іканастасам на ўсю яго даўжыню' (ТСБМ).

Руск. **солея**; запазычанне з лат. мовы **solium** (Фасм.).

Такім чынам, лексіка-семантычная група назваў культывых збудаванняў і іх частак уключае кампаненты розных этымалагічных вытокаў. Сярод іх словы, якія належаць агульнаўсходнеславянскаму фонду, назвы язычніцкіх культывых збудаванняў, што генетычна ўзыходзяць да праславянскага лексічнага адзінства, а таксама запазычанні.

Лексіка-семантычная група разглядаецца намі як дыялектычнае адзінства агульнага і прыватнага, у якім вызначальнымі з'яўляюцца агульныя і

дыферэнцыйныя прыметы семантыкі слова. Семасіялагічны і этымалагічны аспекты вывучэння лексіка-семантычных груп забяспечваюць сістэмнасць у засваенні лексічнага складу мовы, высокі ўзровень камунікатыўнай кампетэнтнасці педагогаў-філолагаў.

Скарачэнні

Бяльк. Бялькевіч І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны.— Мн.: Навука і тэхніка, 1970.—511 с.

Касп. Каспяровіч М.І. Віцебскі краявы слоўнік, А-Я: Матэрыялы / Пад рэд. М.Я.Байкова, Б.І.Эпімаха-Шыпілы; Ін-т беларус. культуры. – Віцебск, 1927. — 371 с.

Нас. Насовіч. І. Слоўнік беларускай мовы.— Мн., 1983.

ТС Тураўскі слоўнік: У 5-ці тамах / АН БССР Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; Рэд.А.А. Крывіцкі.—Мн.: Навука і тэхніка, 1982-1985.

ТСБМ Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5-ці тамах / АН БССР Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа. — Мн.: Навука і тэхніка, 1977-1984.

Шат. Шатэрнік Н. Краёвы слоўнік Чэрвеншчыны.—Мн., 1929.

Фасм. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Перевод с нем. и доп. О. Н. Трубачева.-2-е изд.—М.: Прогресс, 1986.

ЭСБМ Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. У 8-і т.—Мн., 1987-1993.

Юрч. Юрчанка Г. Дыялектны слоўнік. 3 гаворак Мсціслаўшчыны.—Мн., 1966. — 268 с.

Янк.П Янкоўскі Ф. Дыялектны слоўнік П.—Мн.: Выд-ва АН БССР, 1960.—234 с.